

Elżbieta Surma-Jończyk, Ewa Dubaj

Źródła do badań historii częstochowskiej społeczności żydowskiej do roku 1939 w Archiwum Państwowym w Częstochowie

Archiwum Państwowe w Częstochowie to instytucja powołana Zarządzeniem Ministra Oświaty z 21 lipca 1950 roku, której jednym z głównych zadań jest gromadzenie, zabezpieczanie i udostępnianie materiałów archiwalnych z terenu byłego województwa częstochowskiego, istniejącego w latach 1975–1998. Zasób archiwalny, przechowywany w Archiwum, obejmuje okres XIX i XX wieku oraz nieliczne dokumenty z XVII i XVIII wieku. Do najważniejszych grup archiwaliów zaliczyć należy akta administracji państwowej i samorządowej (ogólnej i specjalnej), wśród których na szczególną uwagę zasługuje zespół *Akta miasta Częstochowy z lat 1759–1948*, akta instytucji wymiaru sprawiedliwości (sądów, prokuratur), akta notarialne, akta zakładów przemysłowych, cechów rzemieślniczych, banków, spółdzielni, akta stanu cywilnego różnych wyznań.

Chociaż w przechowywanych zbiorach jest sporo luk (brak akt instytucji wojewódzkich i gubernialnych z XIX wieku, akt z okresu obu wojen światowych), materiały Archiwum Państwowego w Częstochowie należą do bezcennej spuścizny kulturowej stanowiącej źródła do badań dziejów Częstochowy i regionu. Na zasób Archiwum Państwowego w Częstochowie składają się obecnie 1132 zespoły archiwalne, liczące 251 938 jednostek archiwalnych o rozmiarze przekraczającym 3 km akt¹.

Podobnie jak w przypadku innych archiwów, także i w naszej instytucji niemal w każdym zespole archiwalnym sprzed 1939 roku znajdują się źródła do badań dziejów Żydów. Część z tych źródeł została już dokładnie spenetrowana, natomiast inne czekają w dalszym ciągu na przebadanie. W roku 2001, nakładem Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, ukazała się zbiorowa publikacja pt. *Źródła archiwalne do badań dziejów Żydów w Polsce*², w której zebrano wyniki kwerendy przeprowadzonej we wszystkich archiwach państwowych w Polsce na temat judaików. W pracy tej został opublikowany artykuł Przemysława Snocha³, będący wynikiem kwerendy przeprowadzonej wówczas przez autora pracy.

W 2004 roku została przeprowadzona kolejna kwerenda przez dyrektora Archiwum Elżbietę Surmę-Jończyk, której wyniki zostały zaprezentowane na wystawie *Żydzi Częstochowianie*, a następnie na konferencji i w publikacji *„Żydzi Częstochowianie – współlistnienie, Holocaust pamięć. Konferencja naukowa. Częstochowa 22–23 kwietnia 2004 r.”*⁴. Wystawa prezentowana była najpierw w Częstochowie i w Warszawie, następnie w

¹ Por. F. Sobalski, *Dzieje Częstochowy i województwa częstochowskiego: Informator o materiałach w archiwach państwowych*, Częstochowa 1992 („Ziemia Częstochowska”, 19); tenże, *Dawne Archiwum Miejskie Częstochowy*, Częstochowa 2005.

² B. Woszczyński i V. Urbaniak (red.), *Źródła archiwalne do badań dziejów Żydów w Polsce*, Warszawa 2001.

³ P. Snoch, *Materiały do dziejów Żydów w zasobie Archiwum Państwowego w Częstochowie*, [w:] ibidem, s. 109–114.

⁴ E. Surma-Jończyk, *Źródła archiwalne do dziejów częstochowskich Żydów*, [w:] J. Mizgalski (red.), ze wstępem Z. Rolata, *Żydzi Częstochowianie – współlistnienie, Holocaust, pamięć. Konferencja naukowa. Częstochowa 22–23 kwietnia 2004 r.*, Częstochowa, 2006, s. 233–249.

Stanach Zjednoczonych Ameryki Południowej (m.in. w Nowym Jorku, New Jersey, Cincinnati), by powrócić do Częstochowy. Powrót wystawy do miasta nad Wartą i pomysł utworzenia stałej ekspozycji dotyczącej historii częstochowskich Żydów stał się impulsem do rozszerzenia kwerendy prowadzonej w 2004 roku. Zadania tego podjęła się Ewa Dubaj, kierownik Oddziału I Archiwum Państwowego w Częstochowie, która usystematyzowała odnalezione wcześniej dokumenty, poszerzyła dotychczas przeprowadzone badania o materiały archiwalne przejęte i zinventaryzowane po 2004 roku⁵.

Kwerenda archiwalna prowadzona na przełomie 2015 i 2016 roku objęła nie tylko zasób archiwalny, ale także zbiory biblioteczne Archiwum. W bogatym księgozbiore znajdują się bowiem akty prawne regulujące funkcjonowanie społeczności żydowskiej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim. Szczególnie cenne dla historyka mogą okazać się zachowane prawie w komplecie rozporządzenia władz zawarte w Dziennikach Departamentu Kaliskiego⁶ z lat 1809–1844 oraz wnikach Praw Królestwa Polskiego⁷ z lat 1818–1870. Zawierają one m.in. takie akty prawne, jak:

- dekret króla Fryderyka Augusta z 17 października 1808 roku o zawieszeniu na okres 10 lat praw dla ludności wyznania mojżeszowego⁸;
- dekrety cara Aleksandra I w sprawie nazwisk dla Żydów z 27 marca 1821 roku⁹;
- o zniesieniu kahałów żydowskich z 1 stycznia 1822 roku¹⁰
- i w sprawie urządzenia mieszkań dla Żydów po miastach, ogłoszony 20 czerwca 1822 roku¹¹
- czy postanowienie cara Mikołaja I zabraniające golenia głów Żydówkom wstępującym w związki małżeńskie z 9 listopada 1853 roku¹².

Biblioteka Archiwum dysponuje także, choć raczej w szczątkowej ilości, egzemplarzami gazet żydowskich wydawanych w Częstochowie, w tym: *Das Naje Wort*, *Unzer Czenstochower Express*, *Częstochower Cajtung*, a także prawie kompletnym zbiorem dziennika wydawanego w Częstochowie w latach 1906–1939 zatytułowanego *Goniec*

⁵ Niniejszy artykuł jest więc zaktualizowaną wersją tekstu Elżbiety Surmy-Jończyk cytowanego w poprzednim przypisie.

⁶ Dziennik Departamentu Kaliskiego zaczął się ukazywać w 1807 roku, od 1817 roku zmienił na zwę na Dziennik Urzędowy Województwa Kaliskiego, a od 1837 roku na Dziennik Urzędowy Guberni Kaliskiej i wreszcie od 1845 roku na Dziennik Urzędowy Guberni Warszawskiej.

⁷ Dziennik Praw Królestwa Polskiego ukazywał się w latach 1815–1871.

⁸ „Art. 1. Mieszkańców w Xięstwie Naszym osiadłych wyznających Religię Mojżeszową zawieszamy w używaniu praw politycznych na przyszłość służąc im mających do lat 10, w nadziei iż przez ten czas zniszczą w sobie odrobniające ich, tak bardzo od innych mieszkańców znamiona. Art. 2: Powyższe prawidło wstrzymywać nas nie będzie jednak od dozwolenia szczególnym osobom tego wyznania, aby przed upłynięciem czasu wyżej oznaczonego używały praw politycznych skoro na tę wysoką naszą łaskę zasłużą dopełniając warunki jakie w osobnym urządzeniu tyczącym się wyznających religię Mojżesza rozkażemy”. (...) Dziennik Departamentu Kaliskiego nr 2 z dn. 8 stycznia 1809 roku – nr inw. 1, s. 14.

⁹ „Każdy Żyd w Królestwie Polskim zamieszkały winien w przeciągu 6 miesięcy od daty ogłoszenia niniejszej ustawy deklarować i udowodnić spisami ludności przed urzędem publicznym swoje imię i nazwisko jakich dotąd używał i takowe nadal nieodmiennie używać będzie (...) Ktokolwiek zaś z nich dotąd imienia i nazwiska stałego nie miał lub udowodnić nie może, powinien oświadczyć jakie odtąd przyjąć i nadal używać będzie” (Dziennik Praw Królestwa Polskiego 1820, nr 30, s.134–139).

¹⁰ „Chcąc zapobiec ciąglm ze wszystkich stron zażaleniom starozakonnych na nacisk i ciemnienie ubogich przez dotychczasowe kahały wziawszy na uwagę przedłożenia Komisyyow Rządowych względem zniesienia tychże kahałów po ustanowieniu dozoru bożniczych postanowiliśmy i stanowimy: Art. 1: Od dnia ogłoszenia niniejszego postanowienia wszystkie tak zwane kahały w gminach starozakonnych dotąd po miastach naszych będące ustają”. (Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 7, 1820, nr 31, s. 275–278).

¹¹ Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 7, 1820, nr 32, s. 384–389.

¹² Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 47, 1853, nr 143, s. 29.

*Częstochowski*¹³. Zwłaszcza lektura tego ostatniego daje bogaty materiał do badań nad relacjami społeczności żydowskiej i polskiej.

Wśród akt najstarszych przechowywanych w zasobie archiwalnym dominują akta samorządów miejskich. W tej właśnie grupie akt znajduje się jeden z największych z przechowywanych w Archiwum Państwowym w Częstochowie zespołów akt, a mianowicie zespół: *Akta miasta Częstochowy*, zawierający ponad 14 000 jednostek archiwalnych z lat 1759–1948, posiadający najwięcej różnorodnych informacji o działalności społeczności żydowskiej w Częstochowie.

Na terenie Królestwa Polskiego, po zniesieniu ukazem z 20 XII 1821/1 I 1822 roku kahałów żydowskich, postanowieniem namiestnika Królestwa Polskiego z 20 II 1822 roku gminy żydowskie, początkowo zwane parafiami, później okręgami bożniczymi, zarządzane były przez dozory bożnicze. Gminy spełniały wiele funkcji, związanych zarówno z życiem religijnym wspólnoty, jak i organizacją i prowadzeniem szpitali, przytułków dla ubogich, sierot, starców, utrzymaniem cmentarzy i szkół elementarnych, repartycją i ściąganiem podatku rekrutowego. Ponadto gmina reprezentowała społeczność żydowską wobec władz państwowych i municypalnych, wydawała „świadczenia ubóstwa”, zaświadczenia do uzyskania paszportu itp.

Najstarsze, pojedyncze zapisy z okresu staropolskiego, dotyczące społeczności żydowskiej w Częstochowie, znaleźć można w Księgach radzieckich miejskich częstochowskich¹⁴. Ponadto w zespole tym znajduje się duża liczba dokumentów archiwalnych z początków XIX wieku, które obejmują korespondencję w sprawie udzielenia zezwolenia na zamieszkanie starozakonnych w mieście, sprawy dzierżawy dochodów, spisy inwentarzy po zmarłych starozakonnych i ustanawiania opieki nad pozostałymi po śmierci rodziców dziećmi. Wśród nich szczególnie istotne są m.in. *Lista starozakonnych, którzy nieprawnie do miasta tutejszego wcisnęli się*, z 10 sierpnia 1826 roku, zawierająca wykaz imienny 90 osób¹⁵, oraz *Wykaz imienny spisowych starozakonnych wieku od 20 lat do 30 włącznie liczących przez prezydenta miasta podanych w r. 1865*, obejmujący 178 nazwisk¹⁶.

Z kolei wśród *Dowodów do rachunku kasy funduszków bożniczych miasta Częstochowy* za rok 1841 znaleźć można m.in.: rachunki za leki dla Szpitala Wyznania Mojżeszowego z apteki F. Kamieńskiego, rachunki za remont łaźni, za remont szkoły, za akompaniowanie kantorowi, wykaz kosztów leczenia w szpitalu miejskim w Częstochowie starozakonnego Josefa Wolfa, wykaz ubogich starozakonnych, którym rozdano mąkę wielkanocną oraz informację sporządzoną przez dozór bożniczy, że dochód ślubny z 1841 roku został przeznaczony na pensję dla rabina.

W jednostce tej znajduje się także *Wykaz nieruchomości i utensyliów w roku 1839 przy Kachale Miasta Częstochowy exystujących*, z którego wynika, iż gmina posiadała wówczas:

- „Bużnicę murowaną składającą się z oddziału męskiego i oddziału dla niewiast”;
- B. „szkołę murowaną publiczną”;

¹³ „Goniec Częstochowski” – dziennik o charakterze kulturalno-społecznym, wydawany przez Franciszka Dionizego Wilkoszewskiego, początkowo pod nazwą „Wiadomości Częstochowskie”, „Dziennik” później „Dziennik Częstochowski”, a od 1.01.1907 roku „Goniec Częstochowski”.

¹⁴ APCz, Akta miasta Częstochowy, sygn. 1, Księga radziecka miasta Częstochowy z lat 1759–1765 i sygn. 14346, Księga miejska Częstochowy z lat 1766–1774.

¹⁵ APCz, Akta miasta Częstochowy, sygn. 33.

¹⁶ Ibidem, sygn. 224.

- C. „łaźnię murowaną publiczną”;
- D. „szpital murowany publiczny budowany”;
- E. „cmentarz murem opasany”;
- F. „archiwum sklepione”.

Poszczególne obiekty zostały zaopatrzone w szczegółowy spis posiadanego wyposażenia¹⁷. *Akta interesów bożniczych* z lat 1834–1846 uzupełniają akta *rachunków kasy funduszy bożniczych* z lat 1843–1847, dowody do rachunków oraz dzienniki przychodów i wydatków funduszy bożniczych z lat 1835–1847.

Z okresu kancelarii rosyjskiej, czyli akt wytworzonych po roku 1867, pochodzi wiele akt dość jednorodnych treściowo, tj. opłaty ponoszone na rzecz gminy, zaległości podatkowe, budżety gminy, akta dotyczące chederów, np.

- *bożnice, bożnicznym dozori i niedoimkach bożniczej składki – 1883–1884*¹⁸;
- *O rawinnach i bożnicy, bożnicznym dozori i uzyskanji bożniczej składki z lat 1883–1884*¹⁹;
- *O bożniczej składce, bożnice, bożniczych okrugach, rawwinach i chederach*” z lat 1887–1888²⁰.

Ważną grupę materiałów do badań dziejów częstochowskich Żydów stanowią zawarte w tym zespole *Księgi ludności stałej miasta Częstochowy*, obejmujące wpisy z lat 1870–1930. Księgi, zaopatrzone w skorowidze alfabetyczne, zawierają wiele cennych informacji o poszczególnych osobach i całych rodzinach, w tym takie dane, jak: data i miejsce urodzenia, data i miejsce zgonu, stan cywilny, pochodzenie społeczne, wyznanie²¹.

W *Aktach miasta Częstochowy* znaleźć można także materiały dotyczące:

- oświaty i edukacji społeczności żydowskiej w Częstochowie, w tym m.in. akta dotyczące chederów z lat 1887–1894 i 1902–1903²², akta Towarzystwa Opieki Szkolnej²³, Związku Szerzenia Oświaty wśród Żydów²⁴, Szkoły Przemysłowej Rzemieślniczej dla Żydów w Częstochowie²⁵, Szkoły Doksztalającej Zawodowej dla Terminatorów Żydowskich²⁶, szkoły elementarnej Talmud Tora z lat 1915–1918²⁷, szkół powszechnych wraz z planami i rozkładem zajęć szkolnych²⁸, kursów dla analfabetów²⁹, wypłat pensji dla nauczycieli religii w szkołach miejskich żydowskich z 1916 roku³⁰;

¹⁷ Np. w szpitalu znajdowały się: *garnek duży i dwa mniejsze miedziane, łóżko z pościelą tj. pierzyną, poduszkami i prześcieradłem, trzy materace czarne, dwa rydło okute żelazem, dwa bez okucia, mary, wóz pogrzebowy z katafalkiem czarno malowany.*

¹⁸ Ibidem, sygn. 734.

¹⁹ Ibidem, sygn. 759.

²⁰ Ibidem, sygn. 825.

²¹ Dzięki tym zapisom m.in. ustalono gdzie i kiedy urodził się rabin Nachum Asz i jego żona Sura z domu Arensztajn, która zmarła 24 stycznia 1928 roku w Częstochowie. W uwagach księgi odnotowany został także nr aktu zgonu, tj. 21/1928.

²² Ibidem, sygn. 836, 856, 906, 970, 995, 1019, 1218, 1243.

²³ Ibidem, sygn. 4921, 7121.

²⁴ Ibidem, sygn. 4929, 7433, 7434.

²⁵ Ibidem, sygn. 7474, 8138.

²⁶ Ibidem, sygn. 7474.

²⁷ Ibidem, sygn. 7408.

²⁸ Ibidem, sygn. 4907, 4912, 4913, 4918, 4919, 4922, 4931, 4939, 7410.

²⁹ Ibidem, sygn. 4922, 4939, 7456.

³⁰ Ibidem, sygn. 7087.

- zdrowia i opieki społecznej, w tym m.in. Szpitala Żydowskiego na Zawodziu z lat 1907–1913³¹, Towarzystwa Dobroczynności dla Żydów, Robotniczej Strzechy Dziecięcej, Towarzystwa Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej³² (korespondencja, statut), Zakładu kąpielowego braci Kremskich³³;
- życia gospodarczego, w tym m.in. wykazy pracowników przedsiębiorstw częstochowskich, np. *Wykaz handli i przedsiębiorstw ulicami* z roku 1879³⁴, wykaz firm z 1914 roku³⁵ lub wykazy rzemieślników Żydów, np. z 1928 roku³⁶;
- życia codziennego, w tym m.in. udział społeczności żydowskiej w ważnych dla miasta wydarzeniach, jak np. wizyta w Częstochowie marszałka Focha w 1923 roku, prezydenta Mościckiego w 1932 roku³⁷ czy uroczyste obchody rocznic odzyskania niepodległości przez Polskę³⁸.

Ponadto zespół *Akta miasta Częstochowy* zawiera ponad 3 tysiące jednostek archiwalnych akt związanych z inwestycjami budowlanymi, tj. projekty techniczne, kosztorysy, plany orientacyjne i sytuacyjne posesji itp. Dokumentacja ta, zgromadzona w Wydziale Technicznym, stanowi cenne uzupełnienie dokumentacji aktowej. Poza planami domów i drobnych zakładów przemysłowych znaleźć tu można także projekty dla instytucji, organizacji i stowarzyszeń żydowskich, w tym m.in.: projekt budynku fabryki octu S. Częstochowski, J. Nussbaum z 1926 roku, plan lokalu na wytwornię artykułów chemiczno-galwanotechnicznych Kenigsberga z 1934 roku, projekt dobudowy parterowego budynku na nieruchomości należącej do fermy ogrodniczej przy ul. Rolniczej 89 w Częstochowie z 1935 roku³⁹, projekt dobudowy natrysków przy istniejącym Zakładzie Kąpielowym Bracia Kremscy przy ul. Strażackiej 4 z 1931 roku, projekt rozbudowy Szkoły Rzemiosł dla Żydów przy ulicy Nadrzecnej 7 z 1938 roku⁴⁰, projekt przebudowy pralni i dobudowy kotłowni dla szpitala żydowskiego na Zawodziu z 1933 roku⁴¹ czy przebudowy kotłowni w nieruchomości przy ul. Garibaldiiego 18 z 1933 roku⁴².

Ważne miejsce wśród źródeł archiwalnych z początku XIX wieku stanowią akta metrykalne. Urzędy i księgi stanu cywilnego wprowadzone zostały w Księstwie Warszawskim wraz z Kodeksem Napoleona. Dekret Fryderyka Augusta – króla saskiego i księcia warszawskiego z 1808 roku wprowadził akta stanu cywilnego. W zasadzie księgi mieli prowadzić urzędnicy świeccy, ale z uwagi na brak odpowiednio wykształconych osób zadanie to realizowali duchowni. Stan ten trwał do roku 1825, kiedy to akta stanu cywilnego złączono z metrykami kościelnymi. Postanowieniem księcia namiestnika z 3 XI 1825 roku do spisywania akt stanu cywilnego dla wyznań niechrześcijańskich, w tym także Żydów, wyznaczeni zostali burmistrzowie. Dodatkowo postanowienie Rady Administracyjnej z 7 IX

³¹ M.in. przekazanie ziemi pod budowę szpitala, mapa terenu, wykazy chorych; tamże, sygn. 2717, 7525, 7630.

³² Ibidem, sygn. 7393, 7528, 7923.

³³ Ibidem, sygn. 8360, 8363.

³⁴ Tu znajduje się m.in. „Wykaz pracujących w Drukarni W. Kohna i A. Oderfelda” (ibidem, sygn. 3331).

³⁵ Ibidem, sygn. 4934.

³⁶ Z listą 1197 zarejestrowanych rzemieślników prowadzących samodzielne warsztaty rzemieślnicze na terenie miasta Częstochowy (ibidem, sygn. 8680).

³⁷ Ibidem, sygn. 5258, 8038.

³⁸ Korespondencja w sprawie uroczystych nabożeństw w synagodze (ibidem, sygn. 5287, 7874).

³⁹ APCz, Akta miasta Częstochowy. Wydział Techniczny, sygn. 9859, 12199, 12531.

⁴⁰ Ibidem, sygn. 10992, 13527.

⁴¹ Ibidem, sygn. 11632, 11762.

⁴² Ibidem, sygn. 11857 (na tej nieruchomości mieściła się mykwa).

1830 roku nakładało na rabinów obowiązek sporządzenia aktu po przeprowadzeniu obrządku religijnego.

Księgi metrykalne i stanu cywilnego zawierają wiele cennych informacji osobowych, tj. wiek, status społeczny, zawód, miejsce zamieszkania rodziców chrzczonych dzieci, nowożeńców, nazwiska i status społeczny świadków poszczególnych wydarzeń czy nawet czasami przyczyna śmierci⁴³.

Archiwum Państwowe w Częstochowie przechowuje *Akta Stanu Cywilnego Okręgu Bóźniczego w Częstochowie z lat 1826–1915*, w ilości 391 jednostek archiwalnych; są to księgi zawierające akty metrykalne urodzeń, małżeństw i zgonów. W tej liczbie znajduje się również pewna ilość akt zwanych dowodami lub aneksami do akt zawieranych małżeństw. W materiałach tych znajdują się m.in. akty urodzenia osób pochodzących spoza gminy, akty zgonu współmałżonków w przypadku wdów i wdowców wstępujących ponownie w związek małżeński, dokumenty rozwodowe itp., a zatem akta potwierdzające zdolność obu stron do zawarcia ślubu.

Metryki osób wyznania mojżeszowego sprzed 1826 roku znaleźć można w zespole *Akta Stanu Cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Zygmunta w Częstochowie*, w którym najstarsze zapisy pochodzą z roku 1808⁴⁴. Ten cenny materiał dotyczący początków osadnictwa Żydów w Częstochowie uzupełniają aneksy do akt zawieranych w tym okresie małżeństw z lat 1809–1826. Informacje zawarte w tych dokumentach dotyczą w większości zdarzeń z końca XVIII wieku i służyły dla potrzeb zaświadczeń wydawanych przez Starszych Kahału Częstochowskiego o zdolności stron do zawarcia ślubu, dziś stanowiąc bezcenne źródło badawcze m.in. dla genealogów.

Ważnym źródłem historycznym, niesłusznie niedocenianym i stąd stosunkowo rzadko wykorzystywanym przez badaczy, są akta notarialne. Spuścizna częstochowskich notariuszy reprezentowana jest nader bogato. 23 kancelarie notarialne funkcjonujące w Częstochowie na przestrzeni lat 1809–1945 pozostawiły bogaty materiał do badań, w tym m.in. umowy kupna-sprzedaży⁴⁵, kontrakty dzierżawcze i handlowe, umowy przedślubne, testamenty, zaświadczenia, darowizny itp. Szczególnie dużo materiału z zakresu życia gospodarczego, społecznego, jak i obyczajowego dostarczają testamenty, do których często załączane są spisy majątku pozostałego po zmarłym, wraz z dyspozycją co do jego przeznaczenia. Badaniem testamentów jako źródeł historycznych, w oparciu o zasób Archiwum Państwowego w Częstochowie, zajmował się na przestrzeni wielu lat Dariusz Złotkowski⁴⁶. Jego badania wskazują, że chociaż Żydzi stanowili w Starej Częstochowie w 1808 roku jedynie 26% populacji, to ich udział w życiu gospodarczym był znaczący.

⁴³ J. Dziwoki, *Księgi metrykalne wyznania mojżeszowego w zbiorach Archiwum Państwowego w Częstochowie*, [w:] J. Mizgalski, M. Soja (red.), *Tożsamość a stereotypy. Żydzi i Polacy*, Częstochowa 2014, s. 144–155.

⁴⁴ W *Księdze urodzeń Parafii Częstochowskiej w powiecie częstochowskim departamencie kaliskim z lat 1808/1809* zostało odnotowanych 15 aktów urodzenia Żydów, przy czym pierwszym wpisem dotyczącym mieszkańca Częstochowy jest akt nr 2 z 1809 roku (APCz, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Zygmunta w Częstochowie, sygn. 1).

⁴⁵ Przedmiotem transakcji handlowych były nie tylko nieruchomości czy surowce, ale także ławki w bożnicy, np. akt notarialny Nr 253/1821 (APCz, Kancelaria notariusza Antoniego Truszkowskiego w Częstochowie).

⁴⁶ Opublikował efekty swoich badań w trzyczęściowym wydawnictwie pt. „*Wiedząc dobrze to z wyroków Boga Najwyższego, iż kto się rodzi, umierać musi...*”. *Testamenty z pierwszej połowy XIX wieku w świetle akt notariuszy częstochowskich*, opublikowanym w latach 2005, 2006, 2011.

Z kolei wśród akt wytworzonych przez administrację specjalną, w zespole: *Urząd Skarbowy w Częstochowie (Censtochovskoe Kazennoe Upravlenije)* z lat 1829–1873⁴⁷ znaleźć można interesujące materiały dotyczące przepisów związanych z poborem podatku koszernego, akta dotyczące dzierżawy dochodów, akta w sprawie „nadużyć” (np. *akta o defraudację piwa bawarskiego*). *Akta tyżące się konsensów na zarobki propinacyjne Starozakonnych tak w miastach jak też po wsiach* z lat 1829–1865 czy *akta tyżące się przepisów podatku koszernego w Królestwie Polskim* z lat 1843–1859 to przykład materiałów, które posłużyć mogą do badań nad stosunkami społeczno-gospodarczymi w XIX wieku w Polsce. Ponadto w zespole akt *Towarzystwo Kredytowe Miasta Częstochowy* z lat 1899–1950 znajdują się m.in. akta dotyczące zaciągania pożyczek pod zastaw nieruchomości, mogące służyć do odtworzenia topografii własności żydowskiej w mieście⁴⁸.

Największa i najbardziej różnorodna liczba źródeł do badań historii częstochowskiej społeczności żydowskiej pochodzi z okresu międzywojennego. Z konieczności omówione zostaną tylko najważniejsze. Należy zaliczyć do nich przede wszystkim akta administracji ogólnej i specjalnej.

Administracja ogólna do 1939 roku w zasobie Archiwum Państwowego w Częstochowie reprezentowana jest przez instytucje szczebla powiatowego. Najstarsze i najbardziej różnorodne materiały znajdują się w zespole *Starostwo Powiatowe Częstochowskie z lat 1919–1939*. W zespole tym znajdują się akta będące wynikiem działalności Starostwa, obejmującego swym zasięgiem terytorialnym miasto Częstochowę (wyłączoną jako Starostwo Grodzkie), Janów, Krzepice, Mstów, Olsztyn, Przyrów oraz 22 gminy wiejskie. Wśród 1145 jednostek archiwalnych, składających się na ten zespół, znaleźć można materiały dotyczące żydowskich organizacji i stowarzyszeń działających w Częstochowie, w tym m.in.:

- Związku Żydowskich Inwalidów Wojennych, Wdow i Sierot Wojennych⁴⁹,
- Stowarzyszenia „Szomraj Szabos W’hadass” – Przestrzeganie Soboty i Głównych Zasad Religii,
- Stowarzyszenia Kobiet Żydowskich „Wizo” Oddział w Częstochowie,
- Towarzystwa Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej Oddział w Częstochowie⁵⁰,
- Żydowskiego Związku Handlu Starzyzną⁵¹.

Jednostka oznaczona sygnaturą 47 zawiera materiały dotyczące rejestracji różnych żydowskich stowarzyszeń, jak Żydowski Związek Zawodowy Majstrów Piekarskich, Stowarzyszenie „Strzecha Robotnicza”, Komitet Pomocy Studentom Żydom „Auxilium Academicum Judaicum” Oddział w Częstochowie, Stowarzyszenie Specjalnej Nauki Biblii, Stowarzyszenie „Ahawaj Tora”, Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe, Towarzystwo Pomocy przeciw Nędzy Wyjątkowej „Bajs-Lachem” – Dom Chleba Oddział w Częstochowie, Żydowskie Towarzystwo Krajoznawcze⁵².

⁴⁷ Urząd Skarbowy w Częstochowie istniał prawdopodobnie już w okresie Księstwa Warszawskiego. Zakończył działalność w roku 1873. Zespół zachowany szczątkowo w ilości 55 jednostek archiwalnych.

⁴⁸ Towarzystwo powstało w 1898 roku i do 1918 roku funkcjonowało pod nazwą: Čenstochovskoe Gorodskoe Kreditnoe Obščestvo, natomiast w latach II wojny światowej pod nazwą: Tschenstochauer Stadtische Kreditverein.

⁴⁹ APCz, Starostwo Powiatowe w Częstochowie, sygn. 43, 49 m.in. korespondencja w sprawie rejestracji związku i statut.

⁵⁰ Ibidem, sygn. 48, m.in. statut stowarzyszenia „Szomraj Szabos”.

⁵¹ Ibidem, sygn. 65.

⁵² Ibidem, sygn. 47, m.in. korespondencja w sprawie rejestracji związku i zatwierdzenia statutu, teksty statutowe, listy założycieli oraz skład zarządów.

Ponadto w zespole tym znajduje się znaczna ilość materiałów dotyczących domów modlitw, rozlokowanych w różnych częściach miasta, częściowo zaopatrzone w plany bądź szkice budynków i usytuowania w ich obrębie modlitewni, protokoły Komisji Sanitarnej Starostwa, korespondencję w sprawie pozwolenia na odprawianie modlitw, różnej treści zaświadczenia wydawane przez Gminę Żydowską⁵³. W jednostce zatytułowanej *Sprawy Gminy Wyznaniowej Żydowskiej* z lat 1922–1929 znaleźć można karty rejestracyjne świątyni wyznania mojżeszowego, w tym m.in. Synagogi Gminnej (ul. Nadrzeczna 32) i Nowej Synagogi (ul. Wilsona 11), osob duchownych, w tym rabina Nachuma Asza i podrabinów J. Prokosza, N. Grynfielda, J. Klajnplacza czy wreszcie kartę rejestracyjną Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Częstochowie, która obejmuje takie dane, jak: siedziba, data powstania, adres, ilość świątyni, informacje o majątku gminy, liczba członków, budżet roczny, skład Zarządu Gminy, skład Rady⁵⁴.

W innej jednostce archiwalnej znaleźć można protokoły wyborów do Rady i Zarządu Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Częstochowie z lat 1930–1932⁵⁵.

W poszycie zatytułowanym *Zmiany wyznań* z lat 1922–1934 znaleźć można m.in. korespondencję, w tym kilka podań do Starosty Powiatowego o rejestrację zmiany wyznania (z religii mojżeszowej na katolicką i odwrotnie), a także o rezygnacji z wyznania mojżeszowego na rzecz pozostania bezwyznaniowcem⁵⁶.

W zespole znaleźć można również dokumenty do badań życia gospodarczego w Częstochowie okresu międzywojennego, w tym przedsiębiorstw żydowskich, np. korespondencję ze Starostwem w różnych sprawach gospodarczych, plany fabryk czy drobnych zakładów przemysłowych, świadectwa przemysłowe⁵⁷ a także, choć już w dużo mniejszym zakresie, materiały do badań nad zagadnieniami kultury, w tym m.in. dotyczące historii żydowskiej biblioteki robotniczej (korespondencja z lat 1928–1930, w sprawie dotacji dla biblioteki, spis książek) czy plan kino-teatru Wolberga przy ul. Panny Marii 12 z roku 1923⁵⁸.

Do akt administracji ogólnej należy zaliczyć także *Wydział Powiatowy w Częstochowie z lat 1919–1939*. W zachowanych aktach znajdują się materiały dotyczące osob pochodzenia żydowskiego, takie jak: listy bezrobotnych, wykazy radnych miast i gmin, kupców, lekarzy i rolników.

Kolejny zespół akt tej grupy to *Starostwo Grodzkie Częstochowskie z lat 1933–1939*, w którym znaleźć można materiały dotyczące Gminy Wyznaniowej obejmujące m.in.: budżety gminy w poszczególnych latach, skład Zarządu i Rady Gminy, karty rejestracyjne gminy, osob duchownych i świątyni, korespondencję w sprawie zezwoleń na tworzenie domów modlitw⁵⁹.

Na szczególną jednak uwagę zasługują protokoły z posiedzeń Zarządu Gminy i projekty budżetów oraz materiały dotyczące cechów żydowskich, takich jak: Cech Błacharzy

⁵³ Ibidem, sygn. 364, 365, 366.

⁵⁴ Ibidem, sygn. 366.

⁵⁵ Ibidem, sygn. 367.

⁵⁶ Ibidem, sygn. 368.

⁵⁷ Ibidem, sygn. 537, 542.

⁵⁸ Ibidem, sygn. 76. „Teatr u Wolbergów” – potoczna nazwa przyjęta przez mieszkańców miasta, oficjalnie nosił nazwę najpierw teatr „Apollo”, później, od 1915 roku – teatr „Nowości”, wreszcie od 1919 roku „Teatr Polonia”.

⁵⁹ APCz, Starostwo Grodzkie Częstochowskie, sygn. 56–64.

i Dekarzy Żydów, Cech Fryzjerów i Perukarzy Żydów⁶⁰, Cech Krawców Żydów, Cech Kuśnierzy i Kapeluszników Żydów⁶¹, Cech Metalowców Żydów, Cech Piekarzy i Cukierników Żydów⁶², Cech Rzeźników i Wędliniarzy Żydów⁶³, Cech Przemysłu Skorzanego Żydów, Cech Stolarzy i Tokarzy Żydów, Cech Tapicerów i Szczotkarzy Żydów⁶⁴.

Powyższe materiały obejmują m.in. protokoły z zebrań cechowych, statuty, zestawienia budżetowe, wykazy członków i wysokość odprowadzanych składek. Na uwagę zasługuje też kilka teczek zatytułowanych *Personel sanitarny: lekarze, dentyści, farmaceuci, felczerzy* z lat 1935–1937. Akta te zawierają korespondencję, w tym podania o rejestrację ww. wolnych zawodów i prowadzonej praktyki, kierowaną do Wydziału Zdrowia Kieleckiego Urzędu Wojewódzkiego.

W zespole *Wydział Powiatowy w Częstochowie* znajdują się również sprawozdania sytuacyjne miesięczne starosty grodzkiego omawiające sytuację społeczno-polityczną na terenie Starostwa, w tym także sprawy mniejszości narodowych, partii politycznych, związków zawodowych czy odnotowanych przez policję ekscesów antyżydowskich⁶⁵.

Wśród akt wytworzonych przez administrację specjalną, w zespole: *Powiatowy Urząd Ziemi w Częstochowie*⁶⁶ z lat 1920–1933 znajdują się m.in. materiały dotyczące parcelacji majątków państwowych i prywatnych, podziału wspólnot, scalania i zamiany gruntów, udzielania pożyczek. Powiatowy Urząd Ziemi w Częstochowie swoim zasięgiem terytorialnym obejmował powiaty częstochowski i będziński, a podlegał Okręgowemu Urzędowi Ziemskiemu w Kielcach. Po zniesieniu tego urzędu w roku 1933 jego kompetencje przejęło Starostwo Powiatowe w Częstochowie.

Urząd Rozjemczy do Spraw Najmu w Częstochowie to kolejny zespół godny uwagi. Urząd powstał w roku 1919 na podstawie ustawy z 28.06.1919 roku o ochronie lokatorów. Zespół zachował się szczątkowo, zawiera dokumentację z lat 1921–1935 w ilości 66 jednostek archiwalnych. Zawiera w większości akta spraw o ustalenie czynszu i innych świadczeń związanych z najmem lokali oraz akta spraw o eksmisję, np. *akta w sprawie Chany Gąsiorowicz i Fajgli Cymerman przeciwko Herszłowi Kohnowi o ustalenie czynszu* czy *akta w sprawie Stowarzyszenia Mizrahi przeciwko C. Potasiewiczowi i innym o ustalenie czynszu z roku 1934*⁶⁷.

Śród przechowywanych w Archiwum akt sądowych na szczególną uwagę zasługuje *Sąd Okręgowy w Piotrkowie Wydział Zamiejscowy w Częstochowie* z lat 1928–1939 oraz *Sąd Grodzki w Częstochowie* z lat 1929–1939. Wydział Zamiejscowy w Częstochowie Sądu Okręgowego w Piotrkowie został powołany do życia rozporządzeniem ministra sprawiedliwości z 24 XII 1928 roku. Do chwili powołania tego sądu wszystkie sprawy należące do jego kompetencji rozpatrywał Sąd Okręgowy w Piotrkowie. Wydział

⁶⁰ Ibidem, sygn. 215.

⁶¹ Ibidem, sygn. 217.

⁶² Ibidem, sygn. 219, 220.

⁶³ Ibidem, sygn. 221, 222.

⁶⁴ Ibidem, sygn. 223.

⁶⁵ Ibidem, sygn. 288–294.

⁶⁶ Urzędy Ziemskie zostały ustanowione ustawą z dn. 6 lipca 1920 roku; ich zadaniem było przeprowadzenie nowego ustroju rolnego w myśl zasad uchwały Sejmu z dn. 10 lipca 1919 roku.

⁶⁷ APCz, Urząd Rozjemczy do Spraw Najmu w Częstochowie, sygn. 31, 59.

Zamiejscowy dzielił się na trzy wydziały: cywilny, karny i rejestr handlowy. Dla części prowadzonych spraw sąd ten stanowił I instancję, zaś dla innych rozpoczętych w Sądzie Grodzkim – II instancję. Dla spraw rozpatrywanych w Wydziale Zamiejscowym II instancją był Sąd Apelacyjny w Warszawie. W zespole tym na szczególną uwagę zasługują rejestr handlowy i akta rejestrowe firm działających w Częstochowie w latach 1917–1939⁶⁸.

W rejestrze handlowym, zgodnie z przepisami, tj. dekretem o rejestrze handlowym z 7 II 1919 roku, i wydanych później rozporządzeniach ministra sprawiedliwości, znaleźć można informacje o firmach podlegających obowiązkowi rejestrowania. Na informacje te składają się m.in. takie dane, jak:

- nr wpisu,
- nazwa firmy, siedziba zakładu,
- nazwisko handlującego pojedynczo lub wspólników,
- określenie prokury,
- stosunki prawne handlujących pojedynczo,
- stosunki prawne spółek, sygnatura teczek aktowej, data wpisu do rejestru, podpis.

Na przykład w Rejestrze handlowym T.1 Dział A na str. 467⁶⁹ znaleźć można podstawowe informacje o firmie pod nazwą: „W. Kon i Oderfeld Częstochowa”, której właścicielami już wówczas byli: Jakub Kon, Dawid Oderfeld, Henryk Oderfeld, Stanisław Oderfeld. Firma działała jako spółka ujawniona a *egzystuje od dn. 1 lipca 1869 r.* (natomiast jej założycielami byli Wilhelm Kohn i Adolf Oderfeld w 1869 roku).

Uzupełnieniem informacji o firmie jest poszyt akt zatytułowanych: *Akta Sądu Okręgowego jako rejestrowego w Piotrkowie dotyczące firmy „Zakłady graficzno-papiernicze w Częstochowie Kon i Oderfeld”*⁷⁰, w którym znaleźć można m.in.:

- zgłoszenie firmy do rejestru z 22 maja 1917 roku,
- nazwę firmy w chwili zgłoszenia: „Drukarnia, litografia i fabryka kolorowego papieru”,
- siedzibę (Częstochowa, ul. Teatralna 30),
- odpisy aktów notarialnie zawartych intercyz małżeńskich,
- notarialne zmiany nazwy firmy, w tym z roku 1925, kiedy to, w związku ze śmiercią założycieli Wilhelma Kohna i Adolfa Oderfelda, zmieniono nazwę na „Zakłady Graficzno-papiernicze w Częstochowie” oraz oryginały podpisów wspólników.

Ponadto w aktach obu ww. sądów znaleźć można bogaty materiał do badań życia społeczno-obyczajowego ludności żydowskiej okresu XX-lecia międzywojennego, w tym licznie reprezentowane materiały dotyczące sprostowania akt stanu cywilnego (prostowanie imion⁷¹, dat urodzenia), uznania za zmarłego⁷², spraw rozwodowych⁷³, podziałów majątku czy spadku⁷⁴, rozwodów czy wreszcie spraw karnych, np. przemyt przez granicę, nielegalna sprzedaż waluty, posługiwanie się cudzym dowodem, nielegalny ubój bydła, znieważanie

⁶⁸ Zespół zawiera anterioria, którymi są akta rejestru handlowego założonego w Cesarско-Niemieckim Sądzie Okręgowym w Częstochowie.

⁶⁹ Ibidem, dopływ do zespołu, sygn.23/1.

⁷⁰ Ibidem, sygn. 1610.

⁷¹ APCz, Sąd Grodzki w Częstochowie, sygn. 205.

⁷² Ibidem, sygn. 214 – Gerszon Chorzewski zgłoszony o 4 lata później z uwagi na pobor do wojska, sygn. 202 – Aron Najman zapisany w 3 lata po urodzeniu jako brat bliźniak, sygn. 203 – Gryna Zysla Kajzer.

⁷³ Ibidem, sygn. 88, 87, 86, 80, 79, 387, 388.

⁷⁴ Ibidem, sygn. 13, 6, 7, 44,46, 157, 163, 196, 376, 385.

obrazów świętych, podburzanie chrześcijan przeciwko Żydom, o prawo wyłączności znaku towarowego itp.⁷⁵

Godnym polecenia, szczególnie dla badań nad stosunkami z zakresu zagadnień społecznych, ekonomicznych, stosunku pracy i nauki zawodu, które pośrednio również przyczynią się do badań nad warunkami egzystencji środowisk robotniczych w mieście, w tym również środowiska żydowskiego, jest zespół akt *Sąd Pracy w Częstochowie z lat 1929–1939*, zawierający ponad 3000 jednostek archiwalnych.

Zgodnie z zarządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 22 marca 1928 r., sądy pracy powołane zostały do *rozstrzygania spraw spornych cywilnych, wynikających ze stosunku pracy i nauki zawodu pomiędzy pracodawcami a pracownikami lub uczniami oraz pomiędzy pracownikami tego samego przedsiębiorstwa, tudzież do rozpoznawania spraw karnych o przekroczeniach przepisów prawnych o ochronie pracy najemnej*. Sąd miał więc za zadanie rozpoznawanie spraw spornych cywilnych wynikające ze stosunku pracy oraz karnych o przekroczeniu przepisów dotyczących czasu pracy, urlopów pracowniczych, bezpieczeństwa i higieny pracy itp.

Największa grupa akt w tym zespole dotyczy spraw o wypłatę należności z tytułu pracy. Powodami byli robotnicy, rzemieślnicy, dozorca, służące, ale także pracownicy umysłowi. Do akt tych spraw często załączano wykazy należności, książki obrachunkowe robotników, różnego rodzaju zaświadczenia. Dość często występują też akta o eksmisję robotników z domów fabrycznych. Do tej z kolei grupy akt załącznikami są często liczne odwołania, wyjaśnienia czy zeznania świadków informujące sąd o warunkach mieszkaniowych robotników. Najwięcej akt pochodzi z lat 1929–1933, a więc z okresu kryzysu gospodarczego⁷⁶.

W aktach szkolnych przechowywanych w Archiwum Państwowym w Częstochowie zachowała się pewna ilość akt dotyczących Żydów, w tym w szczególności świadectw szkolnych różnych szkół żydowskich, takich jak: Prywatna Koedukacyjna Szkoła Powszechna im. Płk. Berka Joselewicza przy Gimnazjum d-ra F. Axera, szkół powszechnych nr 15, 13, 5, prywatnej 7-klasowej koedukacyjnej szkoły powszechnej im. Zofii Wainsztokówny, świadectwa dojrzałości osob wyznania mojżeszowego⁷⁷.

Jedną spośród licznie działających w Częstochowie szkół powszechnych, do której uczęszczała żydowska młodzież była Publiczna Szkoła Powszechna nr 13 w Częstochowie. Szkoła została założona w 1921 roku, mieściła się przy ul. Narutowicza 19/23, a istniała do roku 1939. Kierowniczką szkoły była Nacha Szacherowna, urodzona 6 X 1888 roku. Zespół zawiera akta dotyczące spraw organizacyjnych, w tym korespondencję z Inspektorem Szkolnym, księgi inwentarzowe szkoły, księgi protokołów rady pedagogicznej, księgi ocen, duplikaty świadectw szkolnych⁷⁸.

W zespole zachowała się także częściowo dokumentacja biblioteki szkolnej, w tym m.in. trzy tomy inwentarza biblioteki szkolnej uczniowskiej, inwentarz biblioteki

⁷⁵ Ibidem, sygn. 346, 340, 389, 317, 256, 355, 359.

⁷⁶ Dla przykładu kilka tytułów poszytów: *Stefania Dzierzkowska przeciwko Szpitalowi Towarzystwa Dobroczynności dla Żydów o 33 zł* (APCz, Sąd Pracy w Częstochowie, sygn. 62); *Dawid Minc p-ko Towarzystwu Dorocznności przy gminie Żydowskiej o 100 zł* (sygn. 69); *Moszek Borensztajn p-ko firmie Migros sp. z o.o. o 1050 zł* (sygn. 139); *Icek Mendel Moszkowicz p-ko Romanowi Staszcykowi o eksmisję* (sygn. 923).

⁷⁷ APCz, Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie im. Tadeusza Kościuszki w Częstochowie, sygn. 34, 40.

⁷⁸ Akta tej szkoły liczą 60 jednostek archiwalnych.

nauczycielskiej oraz księga inwentarzowa pomocy naukowych. Ze sprawozdań zachowanych w aktach zespołu można uzyskać wiele istotnych informacji. Na przykład liczba zapisanych dzieci na 1 XII 1926 roku wynosiła ogółem 547, a od oddziału III wzwyż – 355 dzieci.

Biblioteka powstała przy szkole ze składek dzieci, ofiar Towarzystwa Szerzenia Oświaty wśród Żydów, ofiar nauczycieli i kierowniczkę szkoły (założono ją 12 stycznia 1923 roku; liczba książek ogółem – 1065, wszystkie w języku polskim). W zasobie Archiwum znajdują się również akta *Sekcji Wsparcia Niezamożnej Młodzieży Szkolnej w Częstochowie przy Towarzystwie Szerzenia Oświaty wśród Żydów* z lat 1918–1924. Materiały archiwalne zawarte w nim to informacje o działalności sekcji: protokoły z odbytych zebrań, sprawozdania z działalności, księgi członkowskie itp.⁷⁹

Częstochowskie Archiwum posiada również znaczną ilość akt przedsiębiorstw funkcjonujących w Częstochowie do 1939 roku, wśród których znajdują się także akta takich dużych zakładów i przedsiębiorstw, jak *Fabryka Papieru i Młyny w Częstochowie A. Kohn i J. Markusfeld Spółka Komandytowa* z lat 1899–1944 czy *Przędzalnia i Tkalnia Juty i Lnu „Warta” SA Częstochowa* z lat 1906–1945. Przedsiębiorcy żydowskiego pochodzenia byli założycielami i właścicielami wielu innych ważnych dla życia gospodarczego miasta przedsiębiorstw – Kohn, Sigman, Markusfeld, Oderfeld, Ginsberg to tylko niektórzy z nich.

Powyższe omówienie obejmuje ważniejsze tylko zespoły akt wytworzonych do roku 1939, w których obecna jest tematyka żydowska. Przedstawione źródła dotyczą tylko miasta Częstochowy, a należy pamiętać, że wokół Częstochowy, m.in. w gminach Mstów, Kłobuck, Lelów, Żarki, Janów, a w nieco dalszej odległości Pławno, Praszka, Pajęczno czy Koniecpol również mieszkali przedstawiciele społeczności żydowskiej. Również na ich temat częstochowskie archiwum przechowuje wiele materiałów, chociaż ich historia nie jest tak bogato udokumentowana, a zachowały się przede wszystkim akta metrykalne, akta administracji ogólnej i szczerkowo akta cechowe. Również o nich należy pamiętać jako o mieszkańcach regionu częstochowskiego.

⁷⁹ Jest to niewielki zespół archiwalny, obejmujący 6 teczek.